

УДК 159.946

Ковальчук І. В.

СПІЛКУВАННЯ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджується взаємозв'язок спілкування та іншомовної комунікативної культури і доводиться, що спілкування є провідним чинником для забезпечення виникнення, розвитку та становлення іншомовної комунікативної культури особистості.

Ключові слова: спілкування, іншомовна комунікативна культура, комунікативна поведінка, комунікативна культура, мовленнєва діяльність.

В данной статье исследуется взаимосвязь общения и иноязычной коммуникативной культуры и доказывает, что общение является ведущим фактором для обеспечения возникновения, развития и становления иноязычной коммуникативной культуры личности.

Ключевые слова: общение, иноязычная коммуникативная культура, коммуникативное поведение, коммуникативная культура, речевая деятельность.

In this article the author examines the interconnection of communication and foreign language communicative culture and proves that communication is the main factor for the emergence, development and establishment of foreign language communicative culture.

Keywords: communication, foreign language communicative culture, communicative behavior, communicative culture, speech activity.

У вітчизняній психології проблемі спілкування присвятили свої праці Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, Б. Г. Ананьєв, М. М. Бахтін, Г. М. Андреева, А. В. Петровський, В. Н. М'ясищев, О. О. Бодальов, Л. А. Петровська та інші психологи, які розглядали спілкування як неодмінну умову психічного розвитку людини, формування її внутрішнього світу, засвоєння нею соціального досвіду.

Б. Г. Ананьєв, виділяючи спілкування як обов'язковий компонент праці, навчання, гри та всіх інших видів діяльності, підкреслював, що його головною характеристикою як діяльності є те, що через нього людина будує свої взаємини з іншими людьми, і воно є умовою, без якого неможливе пізнання дійсності.

Висвітлення проблеми сприйняття людини людиною знайшло своє відображення у працях О. О. Бодальова та Г. О. Андреевої. О. О. Бодальов виділяє низку інтелектуальних, емоційних і волевих якостей людини, необхідних для успішного спілкування.

Г. О. Андреева розглядає спілкування як обмін інформацією між людьми, як їх взаємодію і як сприйняття ними один одного, наводить аргументи про необхідність перебудови теоретико-методологічних основ соціальної психології.

У роботах Б. Ф. Ломова розкривається обмеженість традиційних схем дослідження спілкування, розроблених стосовно діяльності, де його учасники розглядаються або як суб'єкти, або кожен розглядається в кожній з ролей поперемінно. Вчений наполягає на тому, що спілкування є процесом взаємодії суб'єктів, які вступають у нього як партнери [5].

У процесі взаємодії зі світом у суб'єкта складається картина світу, картина властивостей речей у їх взаєминах один до одного і до суб'єкта. При вивченні іноземної мови індивід стикається з новим баченням світу, з новою культурою, з новими нормами взаємодії між людьми. Все це незмінно накладає свій відбиток на оволодіння засобами іншомовного спілкування і на сам процес комунікації. Дослідження закономірностей, які впливають на іншомовне спілкування могло б сприяти створенню оптимальних методів навчання. Із зростанням інтересу до проблеми міжкультурної комунікації в сучасних роботах значне місце відводиться вивченню іншомовної культури.

Спілкування є важливим засобом регуляції та саморегуляції поведінки людини. Під час комунікації учасники здійснюють контроль за результатами діяльності, за реакціями партнера, за ефективністю використовуваних засобів, і залежно від цього відбувається перебудова стратегій, які використовуються у взаємодії. Причому регуляція відбувається не лише на психологічному рівні, але і на фізіологічному.

Можна виділити услід за В. О. Кольцовою дві основні стратегії в реалізації експериментальних досліджень:

- 1) спілкування як чинник, який впливає на ті чи інші психічні індивідуальні якості, при цьому вивчається виключно вплив спілкування на психічні явища, а не сторона взаємодії;
- 2) вивчення процесу впливу спілкування на динаміку психічних проявів індивідів як цілісної системи, що створює можливості для глибокого аналізу самого процесу спілкування [4].

визначеннях О. О. Леонтєва під спілкуванням розуміється процес встановлення і підтримання прямого або опосередкованого контакту між людьми з метою обміну знаннями, інформацією, досвіду, налагодження відносин або координації зусиль для здійснення спільної діяльності та досягнення загального результату [6].

У сучасних умовах важливими характеристиками особистості та діяльності майбутніх фахівців є не лише володіння інформацією, технологіями навчання та виховання, а й загальна і комунікативна культура, що забезпечують вихід за межі нормативної діяльності, здатність створювати і передавати цінності, обумовлювати особистісний розвиток.

Категорія “культура” належить до загальнонаукових понять і є об’єктом дослідження філософів, психологів, педагогів, лінгвістів (М. Бердяєв, М. М. Бахтін, М. С. Виготський, М. С. Каган, Н. Б. Крилова, М. Верещагін, В. Г. Костомаров, О. О. Леонтєв, І. О. Зимня та ін.). Культура – поняття багатогранне, воно торкається всіх сфер життєдіяльності людини. Під культурою прийнято розуміти соціально-прогресивну творчу діяльність людства в усіх сферах буття та свідомості. Культура – це процес розвитку людини як соціального індивіда, спосіб її існування як суб’єкта пізнання, спілкування та діяльності, межа її індивідуального (творчого, соціального, індивідуального, морального, естетичного і фізичного) вдосконалення. Культура є невід’ємною від людського суспільства, в якому вона зароджується та формується. Саме культура визначає багато в чому характер і рівень розвитку суспільства в цілому і конкретно взятої особистості.

Більшість сучасних теоретиків схиляються до того, що культура є щось відмінне від природи, вона передається за традицією, за допомогою символів, мови, прямого наслідування і практичного навчання, а не за допомогою біологічної спадщини; вона засвоюється особистістю в процесі її соціального становлення і включає в себе головним чином поширені та загальноприйняті зразки поведінки, мислення та відчуття, і меншою мірою індивідуально-значимі дії.

На думку Л. С. Виготського, долучення до культури здійснюється через різні види активної діяльності суб’єкта. Діяльність виступає як динамічна система взаємодії суб’єкта зі світом, у процесі якої відбувається виникнення та втілення в об’єкті психічного образу та реалізація опосередкованих ним відносин суб’єкта в предметній дійсності [3].

У процесі залучення до культурного досвіду відбувається формування людини як соціальної істоти; по каналах соціального наслідування відбувається передача духовного багатства попередніх поколінь, його синтез з результатами духовного виробництва сучасної людської дійсності. Відбувається не просто інформаційне засвоєння культури минулого та теперішнього, а й перетворення культурного та художнього досвіду у духовний стан. Це призводить до відкриття індивідом світу культури як свого внутрішнього світу, пізнання самого себе всередині цього світу.

Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський, О. М. Леонтєв стверджують, що залучення до духовних цінностей та їх засвоєння можуть відбуватися як процес активного задоволення потреби в спілкуванні з культурними цінностями. Залучений досвід є багатством особистості.

Оскільки культурно-мовний взаємозв’язок визначається, в основному, людською діяльністю, то, безумовно, самі вони (і культура, і мова) наділені діяльнісним характером. Мова – один із видів людської діяльності, тому є складовою частиною культури, яка визначається як сукупність результатів людської діяльності в різних сферах життя людини: виробничій, суспільній, духовній [6].

Як особистість, людина формується, беручи участь у діяльності (О. М. Леонтєв, Г. І. Щукіна, С. Л. Рубінштейн), при цьому вона не просто адаптується в зовнішньому світі, а перетворює цей світ відповідно до своїх потреб, інтересів та цілей. Відповідно, для усвідомленої людської діяльності є характерним цілепокладання. Воно передбачає втягування об’єкта в нові взаємозв’язки, опосередковані самою людиною. З огляду діяльнісного підходу культура особистості є компонентом культури суспільства. Прогрес розвитку культури суспільства збігається з прогресом становлення особистості.

А. В. Петровський зазначає, що людина стає особистістю в процесі спілкування, входження в суспільство, з яким вона безперервно контактує. У процесі комунікації кожна людина, будучи активним суб’єктом взаємодії, пізнає навколишній її соціальний, природний та предметний світ, розвиваючи та поглиблюючи свої взаємини з ним. У комунікативній діяльності відбувається самопізнання та самореалізація особистості, розвиток її внутрішньої культури. Спілкування є необхідною умовою існування культури в суспільстві і є також найважливішим засобом розвитку особистості, духовне багатство якої залежить від різноманіття міжособистісних взаємин і від рівня комунікативної культури спілкування [10].

А. В. Петровський підкреслює, що в цілому процес розвитку особистості немислимий поза спілкуванням. На його думку, розвиток протікає у взаємозв’язку особистості з іншими людьми. Спілкування в культурі – це завжди спілкування між різними культурами [10]. Спілкування є одним із провідних чинників виникнення та існування культури, будучи культурним феноменом життєдіяльності людини, оскільки є умовою та засобом пізнання, збереження, трансформування і створення духовних і матері-

альних цінностей культури. Виходячи з цього, цілком зрозумілий інтерес до проблеми спілкування, комунікативної культури різних наук.

Вивчення феномену спілкування має місце, насамперед, у психологічній науці. Неможливо уявити розвиток людини, існування індивіда як особистості, його зв'язки із суспільством поза процесом спілкування з іншими людьми. Спілкування включає в себе все розмаїття духовних і матеріальних форм буття людини і є необхідністю.

Цілком обґрунтований той факт, що вивченню проблем спілкування приділяється значна увага в дослідженні вітчизняних і зарубіжних вчених (Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андреева, Г. С. Батищев, О. О. Бодальов, Л. С. Виготський, М. С. Каган, Я. Л. Коломенський, І. Б. Котова, О. О. Леонтєв, О. М. Леонтєв, М. І. Лісіна, Б. Ф. Ломов, К. Лоренц, Дж. Мід, Т. Парсонс, А. В. Петровський, Л. А. Петровська, Р. К. Терещук, Е. Вілсон, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.).

Р. М. Каган, К. Чері, К. Ясперс, Б. Г. Ананьєв, О. О. Леонтєв, О. М. Леонтєв, Л. С. Рубінштейн та ін., дотримуються позиції соціокультурного підходу до спілкування. Спілкування є неодмінною умовою існування будь-яких форм соціального та індивідуального життя людини. Потреба в спілкуванні є первинною соціальною потребою людини в онтогенезі. У процесі спілкування індивід розвивається як особистість, долучаючись до культурних норм і моральних законів свого суспільства. У спілкуванні особистість реалізується як активний, самобутній і творчий суб'єкт. Людина відокремлено не наділена людською сутністю, вона проявляється лише в спілкуванні, єдності людини з людиною.

Спираючись на дослідження Ф. Боаса, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Р. Якобсона, вчені І. Gumperz і D. Nymes розробили теорію комунікації як культурної системи. Особлива увага в цих дослідженнях приділяється функції мови, а не її структурі. В основі лежить не мовний код, а мовна активність. Для того, щоб спілкуватися, недостатньо знати мову, систему мови, необхідно знати, як нею користуватися у певному соціальному контексті [12]. Велике значення автори надають соціокультурному аспекту навчання, що дозволяє більш широко підійти до вирішення питань стратегії та тактики навчання іноземних мов, особливо в умовах одночасного оволодіння декількома мовами та культурами.

Д. Х. Хаймс стверджував, що, з одного боку, мова детермінує культурну реальність, людей, які належать до різних культур, володіють до певної міри особливими комунікативними системами, а з іншого – культурні цінності та вірування частково створюють мовну реальність [12]. Комунікація починається у зв'язку з необхідністю врегулювати спільну життєдіяльність. Про повноцінне узгодження інтересів можна говорити лише у випадку, коли виникає ідея такої взаємодії, яка передбачає дотримання суверенітету учасників, їх інтересів в умовах забезпеченості однаковим об'ємом інформації. Умовою досягнення гармонії з собою та навколишньою дійсністю є комунікативна культура як основа загальної культури особистості і як базовий компонент культури.

Якщо метою спілкування є досягнення духовної спільності шляхом проникнення в ціннісно-смісловий світ чужої свідомості, то завданням комунікативної організації суспільства є зміцнення та підтримка єдності його колективної свідомості в історичній реальності. Комунікація – не просто процес передачі знань від однієї людини до іншої, але вся сукупність взаємодій соціально та культурно організованої свідомості із зовнішньою та внутрішньою реальністю з боку її організації як джерела інформації.

До ключових функцій культури належать інформаційна, управлінська та комунікативна. Вони органічно взаємопов'язані. Комунікативність інформації, тобто її зрозумілість, прийнятність в процесах управління обумовлена спільністю соціально-культурних значень, зафіксованих у знаках і знакових системах. Засобом спілкування людини є предмети естетичного характеру (живопис, музика, скульптура тощо), але вони також є функцією не самої думки, а матеріальної фіксації продукту розумової діяльності людини. Така комунікація буде являти собою духовно-емоційне явище, сприяти засвоєнню найважливіших загальнокультурних цінностей. Однак спілкування за допомогою подібних естетичних цінностей не є комунікацією. Усі види предметів, створених людиною як матеріальних чи естетичних цінностей, спочатку існують як мисленнєве уявлення у мовленні автора. При їх сприйнятті також формується визначена думка у формі мовних висловлювань [10]. Мова як система не допускає довільних дій, а основою її існування є адекватність мисленнєвого мовного процесу відтвореному світу. Комунікативну функцію (бути знаряддям передачі інформації від одного учасника акта комунікації до іншого) мова і культура виконують тільки за умови їх інтеграції. Діалектична єдність мови і культури виявляється в тому, що, крім спеціальних, у них є інтегративні та тотожні функції.

Визначення системи як поєднання принципів і основоположних знань у деяку органічну цілісність дали підставу розглядати комунікативну культуру як систему соціально-значущих якостей особистості.

Комунікативна культура забезпечує готовність особистості до життєвого самовизначення. Вона є засобом створення внутрішнього світу особистості, що відображає життєві ідеали, спрямованість, культуру та її життєве самовизначення. Вміння та навички, притаманні мовній особистості будуть виражатися в прояві її комунікативно-виконавської майстерності, що проявляється як взаємопов'язані та

відносно самостійні вміння, тобто вміння знайти адекватну темі спілкування комунікативну структуру, відповідно до мети спілкування, та вміння реалізувати комунікативний задум безпосередньо в спілкуванні. У комунікативно-виконавській майстерності особистості проявляються її навички емоційно-психологічного саморегулювання як управління своєю психофізичною органікою, в результаті чого особистість досягає адекватного комунікативно-виконавській діяльності емоційно-психологічного стану. Емоційно-психологічна саморегуляція створює умови для спілкування у відповідних ситуаціях (зустрічі, бесіди, дискусії і т. ін.). Емоційний настрій на ситуацію спілкування означає, передусім, перехід повсякденних емоцій людини в тональність, у відповідну ситуацію взаємодії. У сучасних умовах ділового спілкування виникає необхідність планувати емоційну складову як окремий акт. Визначальним чинником емоційної складової є психологічний настрій самої людини на основі соціально-психологічної оцінки ситуації спілкування.

Л. С. Виготський зазначає, що процес залучення до культури здійснюється через різноманітні види активної діяльності суб'єкта. Діяльність виступає як динамічна система взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі якого відбувається "виникнення і втілення в об'єкті психічного образу та реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта у предметній дійсності [3]. Розглядаючи засвоєння культури у процесі навчання, варто виділити основні компоненти, зокрема мотивацію, пізнавальні операції, програми виконання, способи самоконтролю та самооцінки, та визначити роль кожного з них в ефективності навчання.

Таким чином, комунікативну культуру особистості можна характеризувати як вираження зрілості та розвиненості всієї системи соціально значущих якостей, продуктивно реалізованої в індивідуальній діяльності. Вона – підсумок якісного розвитку знань, інтересів, переконань, норм діяльності та поведінки, здібностей і соціальних почуттів.

Отже, культурна і мовна картини світу тісно взаємопов'язані і знаходяться в тісній взаємодії. Культура є процес розвитку людини як соціального індивіду, спосіб її існування як суб'єкта пізнання, спілкування та діяльності.

Підсумовуючи все вищезазначене, можемо стверджувати, що культурний і мовний взаємозв'язок визначається людською діяльністю. Людина не просто адаптується в зовнішньому світі, а перетворює цей світ відповідно до своїх потреб, інтересів та цілей. У комунікативній діяльності відбувається самопізнання і самореалізація особистості, розвиток її внутрішньої культури.

Розвиток іншомовної комунікативної культури особистості відбувається через інтеріоризацію суб'єктом досвіду іншомовного спілкування й розвитку у процесі іншомовної мовленнєвої діяльності відповідних якостей та вмінь.

Література:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. – Л. : Издательство МГУ, 1991. – 150 с.
2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры. Два философских введения в XXI век. – М., 1991. – 315 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь: Психологические исследования. – М. Л. : Соцэкгиз, 1956. – 518 с.
4. Кольцова В. А. Проблема общения в советской психологии // Тенденции развития психологической науки. – М., 1989. – С. 77-90.
5. Конев В. А. Человек в мире культуры: Пособие по спецкурсу / Междунар. ин-т "Открытое общество" Сам. фил. – Самара: Б. И., 1996. – 99 с.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
7. Ломов В. Ф. Общение как проблема общей психологии // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – С. 106-123.
8. Лотман Ю. М. О моделях коммуникации и их соотношении в общей системе культуры // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1965. Вып. 2. – С. 114.
9. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.
10. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.
11. Тарасов Е. Ф. Язык и культура: методологические проблемы // Язык и культура. – М., 1987. – С. 28.
12. Hymes D. H. On Communicative Competence // Sociolinguistics. Selected Readings / Ed. by J. B. Pride and J. Holmes. – Great Britain: Penguin Books Ltd., 1972. – P. 269-293.